

مطالعه تطبیقی طرحواره های ذهنی از دیدگاه پیاژه و شاکله از دیدگاه علامه

طباطبایی و ارایه راهبردهای عملی

پروین حسینی اصل^۱، مژگان محمدی نائینی^۲

^۱ دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه آزاد اسلامی اراک، اراک، ایران

^۲ استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی اراک، اراک، ایران

چکیده

در این پژوهش سعی شده است به تطبیق طرحواره از دیدگاه پیاژه و شاکله از دیدگاه علامه طباطبایی پرداخته شود، روش پژوهش، روش تطبیقی برودی میباشد، نتیجه‌ای که بدست می‌آید این که شاکله و طرحواره در موارد بسیار زیادی برهم منطبق هستند و در واقع این‌طور به نظر می‌رسد که انسان‌ها برای این که بخواهند رفتاری را نشان بدهند نیاز به یک پیش‌زمینه‌ی ذهنی دارند تا تجربیات جدید براساس آن ساخته‌های ذهنی قبلی تفسیر شده و رفتار را ایجاد کند.

کلید واژه: طرحواره، شاکله، تربیت

مقدمه

اصطلاح طرحواره اولین بار در سال ۱۹۲۳ توسط ژان پیاژه روانشناس رشد معرفی شد. (وینی، ۲۰۱۹) طرح واره یک ساختار دانشی است که به موجودات اجازه می دهد تا جهان اطراف خود را تفسیر و درک کنند. طرحواره ها روشی برای سازماندهی اطلاعات هستند که به مغز اجازه می دهد کارآمدتر کار کند. نظریه رشد شناختی پیاژه این مفهوم را در خط مقدم علم شناخت قرار داد. (نیکرسون، ۲۰۲۳) ایجاد طرحواره‌های مناسب بیان شباهت ها و نیز اختلافات میان اطلاعات جدید و طرحواره‌ها و دانش سابق و در بعضی موارد مروری بر محتوای شنیداری می‌تواند به فعال شدن طرحواره‌های مناسب بیانجامد (شمشادی، ۱۳۸۰) طرحواره‌ها بدلیل واحدهای بازنمایی دانش به ما امکان می‌دهند تا عناصر اطلاعاتی را در قطعات بزرگ‌تر در اختیار داشته باشیم بنابراین بار ظرفیت حافظه فعال را کاهش می‌دهند و امکان استفاده کارآمد از ویژگی‌های پردازش اطلاعات پایه ساختار زیست‌شناختی مان را فراهم می‌آورد سازوکارهای کسب و انتقال طرح واره از پردازش کنترل‌شده و آگاهانه به پردازش خودکار سازوکارهای اصلی یادگیری و اساس توانایی‌های ذهنی و عملکرد ماهرانه ما هستند (کریم‌پور و دیگران، ۱۳۹۹) دانش فرد در قالب طرحواره‌ها شکل گرفته که این طرحواره‌ها مانند ساختمان‌های ذهنی بسیار مستحکم اند و ایجاد و تغییر در آن‌ها کار ساده‌ای نیست (عبدالله، گویا، ۱۳۸۶) هر کودک و یا نوجوان مراحل رشد شناختی متفاوتی دارند دانستن آن سبب می‌شود به تدریج برای یادگیری واقعی کودک و نوجوان پیش رویم و روش‌های مناسبی را همراه و متناسب با شناخت کودک و نوجوان انتخاب نماییم (میردهقان و حسینی، ۱۳۹۵) طرحواره‌ها در اوایل زندگی رشد می‌یابند و به وسیله محیط دوره کودکی شکل می‌گیرد محیط خانوادگی آشفته به وسیله ترکیبی از هیجان‌های ابراز شده بالا سوءاستفاده غفلت و عدم صلاحیت به‌طور نظری به رشد طرحواره‌های ناسازگار اولیه کمک می‌کند (افشاری و هاشمی، ۱۳۹۷) دانش آموزانی که طرحواره ی نقص و شرم دارند، در مقایسه با همسالان خود در حوزه های پیشرفت، احساس بی‌کفایتی میکنند و انگیزش کمتری در روبرو شدن با مسائل تحصیلی خود دارند (نرگس هاشمی زاده و دیگران، ۱۳۹۹) بهبود رویکرد ذهنیت ریاضی در تدریس به طور قابل توجهی پیشرفت ریاضی دانش آموزان و تغییر باورهای دانش آموزان در مورد خودشان و رویکرد آنها به یادگیری تحلیلی های همراه با تدریس و معلم را برجسته می کند با تغییر در ذهنیت دانش آموزان از طریق رویکرد تغییر یافته به تدریس ریاضیات و یادگیری (بولر و دیگران، ۲۰۲۱)

آیه ۸۴ سوره اسرا کلیدی‌ترین اساس کنش‌های آدمی را در کلمه شاکله جمع نموده است (حسینی و دیگران، ۱۴۰۰) می‌توان گفت مراد از شاکله شخصیت انسان است که به هویت تعبیر نمودیم و عبارت است از مجموعه عوامل طبیعی جغرافیایی فیزیولوژیکی تاریخی. عمل، نیت و انگیزه، خردورزی که فردیت انسان را ساخته و به هر فردی هویتی ممتاز و مستقل از دیگران می‌بخشد که در مجموع شبیه به هیچ فرد دیگری نیست مگر در کلیات (سمنون، ۱۳۹۶) در تربیت توجه به زیرساخت رفتار مهم و ضروری است اصلاح و تربیت بدون شناخت شاکله امری بی‌اثر و بیهوده و سطحی است از این‌رو از طریق شناخت متغیرهای مؤثر در ایجاد شاکله به‌مثابه زیرساخت رفتار و با مداخله در آن‌ها باید به اصلاح و تغییر شاکله پرداخت تا از طریق آن به‌نحو اثربخشی، رفتار اصلاح شود. تغییر شاکله گرچه ممکن است، دشوار است، یکی از دلایل این دشواری نقش سرنوشت‌ساز شاکله ابتدایی در نحوه مواجهه و همه واکنش‌های بعدی در مقابل عوامل مؤثر تربیتی و محیطی و تأثیرپذیری از آن‌هاست در واقع سلامت نفس و رشد و کمال آن در گرو شاکله است (سلمان ماهینی و قراملکی، ۱۳۹۳) مفسر گران‌سنگ شیعه علامه طباطبایی معتقد است شاکله نسبت به عمل نظیر روح جاری در بدن است از این‌رو شاکله را اخلاق آدمی دانسته (رفیعی و حبیب‌نژاد، ۱۳۹۵) در بیان بیشتر تفاسیر شاکله دارای نقشی فاعلی است و در برخی تفاسیر با حفظ این نقش به‌عنوان حقیقتی که متأثر از اعمال انسان است معرفی شده‌است، بنابراین شاید بهترین تعریف از شاکله بدین بیان باشد: شاکله حقیقتی اکتسابی است که از تکرار ادراکات و اعمال انسان شکل می‌گیرد (حاجی علی لالانی و دیگران، ۱۳۹۱) شاکله هر انسانی برآیندی از جوهر انسان و ملکاتی که جوهر او هستند و مجموع دارایی‌های اکتسابی اوست که رفتار را شکل می‌دهد (ساجدی و اکبر زاده، ۱۴۰۰)

حال به این پرسشها میرسیم که:

آیا بین طرحواره های ذهنی از دیدگاه پیاژه و شاکله از دیدگاه علامه طباطبایی تطابقی وجود دارد؟

معنای طرحواره از نظر پیاژه چیست؟

معنای شاکله از نظر علامه طباطبایی چیست؟

چه راهبردهای عملی در تعلیم و تربیت از تطبیق این دو دیدگاه به دست می آید؟

روش پژوهش

شرح مراحل:

مرحله اول: توصیف مولفه های مربوط به طرحواره از منابع معتبر کتابخانه ای (اسنادی)

مرحله دوم: توصیف مولفه های مربوط به شاکله از منابع معتبر کتابخانه ای (اسنادی)

مرحله سوم: تبیین موارد به دست آمده در مورد طرحواره و شاکله از منابع

مرحله چهارم: تفسیر داده ها به صورت کنار هم قرار دادن مولفه های هر دو نظریه

مرحله پنجم: تجزیه و تحلیل داده ها، اطلاعات جمع آوری شده به روش برودی تجزیه و تحلیل شد. بطوریکه علاوه بر تفکر و استدلال، شباهتها و تفاوتهای متن ها در نظر گرفته شد. در این مطالعه داده های جمع آوری شده در مورد طرحواره و شاکله بطور خلاصه و دسته بندی شده در جداول تطبیقی مورد مقایسه و تحلیل قرار گرفت. سپس با توجه به نقاط اشتراک و افتراق مورد استنتاج قرار گرفت

مفهوم طرحواره

در نظریه پیاژه ساخت عبارت است از ساختمان ذهن یا اندیشه های فرد، واکنش های ارثی نوزاد پس از گذشت نخستین روزهای زندگی از طریق تجارب او تغییر می یابند و به مکانیسم های تازه ای تبدیل می شوند که ساخت های شناختی نام دارد این ساخت ها شالوده فعالیت های ذهنی کودک را می ریزند و حاصل تعامل های پیچیده بین عوامل زیستی و تجربی هستند به ساخت های شناختی دوران کودکی غالباً طرحواره گفته می شود اما ساخت های شناختی دوره های بالاتر را معمولاً عملیات ذهنی می نامند (سیف، ۱۳۹۳) نظریه رشد شناختی پیاژه بر این اصل استوار است که کودک در تعامل با محیط یاد می گیرد و رشد می کند. این اصل نظریه او را در زمره مکتبی به نام ساختارگرایی قرار می دهد. هنگام تعامل با جهان، کودک طرحواره و الگوهایی در ذهن خود درباره چگونگی کارکرد جهان می سازد. این سازه های ذهنی (طرحواره ها) ابزاری هستند که کودک به کمک آنها جهان را می فهمد. ژان پیاژه می گوید کودک این طرحواره ها را تکرار، آزمایش و به روز می کند؛ به عبارت دیگر با رشد کودک و طی کردن مراحل مختلف، طرحواره های کودک پیشرفته تر و کارآمدتر می شوند. (السون و رامیرز، ۲۰۲۰) مفهوم طرحواره بعداً توسط روانشناس فردریک بارتلت در سال ۱۹۳۲ توصیف شد. بارتلت آزمایشاتی را انجام داد که چگونگی تأثیر طرحواره ها را در حافظه افراد از رویدادها آزمایش کرد. او گفت که مردم مفاهیم را در ساختارهای ذهنی سازماندهی می کنند که او طرحواره نامیده است. او پیشنهاد کرد که طرحواره ها به مردم کمک می کنند تا اطلاعات را پردازش و به خاطر بسپارند؛ بنابراین هنگامی که فردی با اطلاعاتی مواجه می شود که با طرحواره موجود او مطابقت دارد، آن را بر اساس آن چارچوب شناختی تفسیر می کند. با این حال، اطلاعاتی که با یک طرح موجود مطابقت ندارند فراموش خواهند شد. (وینی، ۲۰۱۹)

مفهوم شاکله

شاکله به طوری که در مفردات گفته از ماده شکل می‌باشد که به معنای بستن پای چارپا است و آن طنابی را که با آن پای حیوان را می‌بندند شکل می‌گویند و شاکله به معنای خوی و اخلاق است و اگر خلق و خو را شاکله خوانده‌اند بدین مناسبت است که آدمی را محدود و مقید می‌کند و نمی‌گذارد در آنچه می‌خواهد آزاد باشد بلکه او را وادار می‌سازد تا به مقتضا و طبق آن اخلاق رفتار کند. شاکله به معنای طریقت و مذهب هم به معنای مثل و مانند و هم به معنای هیئت و فرم آمده است. به هر حال آیهی کریمه عمل انسان را مترتب بر شاکله او دانسته به این معنا که عمل هر چه باشد مناسب با اخلاق آدمی است. (طباطبایی، ۱۳۹۰) در نظر علامه طباطبایی شاکله به معنای طبیعت ذاتی انسان نیست بلکه حیثیتی اکتسابی است که انسان با اندیشه‌ها و اعمال خود آن را می‌سازد علامه بر این باور است که تکرار اندیشه و عمل نخست حالت است و سپس عادت می‌گردد و به تدریج ملکه می‌شود و این ملکات که مستند به عوامل اختیاری اند و اعمال انسان شکل می‌دهند از این روست که ایشان شاکله را شخصیتی اکتسابی متشکل از مجموعه غرایز و عوامل تربیتی و اجتماعی انسان می‌داند. (جوادی آملی، ۱۳۹۳)

رشد از نظر پیازه

از نظر پیازه رشد ذهنی و روانی با رشد اندام‌های بدن قابل قیاس است و مانند آن‌ها به سوی تعادل گام برمی‌دارد همان‌گونه که وقتی دستگاه‌های بدن تعادل و پختگی لازم را یافتند رشد جسمی کامل می‌شود رشد ذهنی نیز به تدریج تکامل می‌یابد و به تعادل نهایی که ذهن بزرگسالان است می‌رسد، روشن است که این پیشرفت تدریجی است و هر مرحله رشد ذهنی گذاری است از مرحله‌ای به مرحله‌ای متعادل‌تر؛ پیازه معتقد است که دوره‌های تحول، همه کودکان جهان را در بر می‌گیرد و به فرهنگ معینی اختصاص ندارد ضمناً ترتیب و توالی این دوره‌ها تغییرناپذیر است؛ فرد در طی رشد شناختی و با گذشت زمان از ساختارهای ساده ذهن به ساختارهای پیچیده و از اعمال حسی حرکتی به تفکر انتزاعی می‌رسد. (احدی و جمهری، ۱۳۸۹)

منظور از رشد یا تحول، تغییرات منظم و سازگاری است که از لحظه‌ی بستن نطفه تا هنگام مرگ در فرد اتفاق می‌افتد. رشد انسان را می‌توان از جنبه‌های مختلفی مورد بررسی قرار داد: رشد جسمانی، رشد شخصیت، رشد اجتماعی و رشد شناختی؛ که رشد شناختی به طرح تغییرات حاصل در اندیشه و شناخت فرد در طول زندگی‌اش گفته می‌شود شناخت همه جنبه‌های رشد کودک و نوجوان به معلم کمک می‌کند تا دانش‌آموزان را خود را بهتر بشناسند اما از آن‌جا که شناسایی ویژگی‌های رشد شناختی به معلم در برقراری ارتباط سازنده با دانش‌آموزان بیشترین کمک را می‌کند ما بررسی خود را درباره رشد بر جنبه‌های رشد شناختی (سیف، ۱۳۹۱) نظریه پیازه درباره رشد شناختی آدمی اساساً از مقوله‌ی نظریه شناخت به حساب می‌آید. اساسی‌ترین مسئله‌ای که وی مطرح می‌کند این است که شناخت آدمی از جهانی که در آن متولد می‌شود و در آن زندگی می‌کند چگونه بدست می‌آید؟ بر این اساس پیازه قدم به قدم مراحل رشد شناختی آدمی را بررسی می‌کند (شاطری، زنگنه، ۱۴۰۲)

رشد از نظر علامه طباطبایی

کلمه رشد به معنای رسیدن به واقع مطلب و حقیقت امر و وسط طریق است؛ بنابراین رشد به معنی هدایت است برای این‌که هدایت به معنای رسیدن به راهی است که آدمی را به هدف می‌رساند (طباطبایی، ۱۳۹۰) با هر عمل و رفتار وجودی بر وجود فعلی فرد افزوده می‌شود و حرکت وی در مراتب وجود استعدادها و ویژه‌ای را به ظهور می‌رساند انسان در تمام طول زندگی به سمت کمال مطلوب خویش پیش می‌رود و قوه‌های خود را با انتخاب و علاقه و تلاش به فعلیت تبدیل می‌کند و این فعلیت‌ها در واقع قوه‌هایی برای فعلیت جدید هستند که این مسیر اگر مسیر هدایت باشد همان رشد است. (علم الهدی و دیگران، ۱۳۹۸)

کارکرد طرحواره

کارکرد به آن دسته از ویژگیهای فعالیت ذهنی- درون سازی و برون سازی اشاره می کند که پایدارند و در طول تحول شناختی دیده می شوند. (یزدی و صالحی فدردی، ۱۳۷۸) کارکرد اصطلاحی است که باعث سازگاری، جذب، انطباق و سازمان گفته می شود. تمایل به سازگاری و سازمان ذاتی و نامتغیر است چون این تمایلات از اولین روز تولد تا هنگام مرگ وجود دارند و در آن ها تغییری ایجاد نمی شود البته نحوه سازمان دادن این ساخت های شناختی در موجودات همچنین در افراد از فردی به فرد دیگر متفاوت است سازگاری و سازمان یا همان کارکرد نامتغیر است اما ساخت های شناختی حاصل از آن در طول زندگی و در دوره ها مختلف رشد تغییر می کنند (مشهدی فراهانی و عرب بیگی، ۱۳۹۶).

کارکرد شاکله

جایگاه ذهن و علم در این ریشه براساس روش معناشناسی تاریخی و مطالعات ریشه شناختی ذهن و مفاهیم مربوط به آن همچون تفکر و تعقل را از محوری ترین مفاهیم ریشه شکل یافته است همچنین با تبیین برخی معادل های پر تکرار تفسیری برای شاکله همچون نیت، ناحیه، ملکه و... به چگونگی ارتباط آن ها با علم و تفکر دست یافته است و از این رهگذر بر پیوند مفهوم شاکله با علم و تفکر تأکید دارد (حسینی و دیگران، ۱۳۹۹) بحث شاکله از جایگاه ویژه ای برخوردار است شاکله مهم ترین عامل اثرگذار بر رفتار است هر شخصی با توجه به شاکله خویش عمل می کند و تغییر رفتار تحت تأثیر آن نیز می باشد در ارتباط با معانی شاکله نظریات متعدد و گوناگونی مطرح شده است. با توجه به نحوه سازش فرد با محیط شخصیت واسطه ای میان فرد و محیط دانسته می شود که گاهی فرد به محیط تسلیم می شود و گاهی بر آن چیره می گردد بدین معنا که همیشه کشمکش دائمی میان فرد و محیط است (محمدعلی نژاد عمران و شمخی، ۱۳۹۹).

ساختار طرحواره

ساختار به خصوصیات سازمانی (طرحواره ها) اشاره دارند که وقوع رفتارهای خاصی را تبیین می کنند و وجود این خصوصیتها عینی نیست، بلکه از روی رفتارهای خاصی، استنباط می شوند. ساخت دانش زمانی است که در رابطه با اشیاء فعالیت های ذهنی یا بدنی انجام شده باشد. در صورت ایجاد حالت عدم تعادل درون سازی و برون سازی میسر می شود؛ و بدین ترتیب ساخت طرحواره ها یا دانش میسر می شود. (یزدی و صالحی فدردی، ۱۳۷۸) ساختار واکنش های ارثی نوزاد بر اثر تجربه تغییر می یابند، گسترش می یابند و ساخت شناختی را تشکیل می دهند که این ساخت های شناختی شالوده فعالیت های ذهنی افراد است (مشهدی فراهانی و عرب بیگی، ۱۳۹۶).

ساختار و عملکرد شاکله

در بیان بیشتر تفاسیر شاکله دارای نقشی فاعلی است و در برخی تفاسیر با حفظ این نقش به عنوان حقیقتی که متأثر از اعمال انسان است معرفی شده است بنابراین شاید بهترین تعریف از شاکله بدین بیان باشد شاکله حقیقتی اکتسابی است که از تکرار ادراکات و اعمال انسان شکل می گیرد و همان گونه که خود متأثر از دسته ای از اعمال انسان است برای دسته ای از اعمال نیز نقش علی دارد، گرچه این علیت ناقصه است (حاجی علی لالانی و دیگران، ۱۳۹۱)

انواع طرحواره ها

چهار نوع اصلی از طرحواره ها وجود دارد. اینها حول اشیاء، خود، نقش ها و رویدادها متمرکز هستند. (نیکرسون، ۲۰۲۳)

انواع مختلفی از طرحواره ها وجود دارد که به ما در درک دنیای اطرافمان، افرادی که با آنها تعامل داریم و حتی خودمان کمک می کنند. انواع طرحواره ها عبارتند از:

طرحواره های شی: که به ما کمک می کند اشیاء بی جان را درک و تفسیر کنیم، از جمله اینکه اشیاء مختلف چیست و چگونه کار می کنند.

طرحواره های افراد: که برای کمک به درک افراد خاص ایجاد می شوند

طرحواره های اجتماعی: که به ما کمک می کند بفهمیم در موقعیت های اجتماعی چگونه رفتار کنیم.

طرحواره های رویداد: که شامل توالی اعمال و رفتارهایی است که فرد در طول یک رویداد معین انتظار دارد.

طرحواره های خود: که به ما کمک می کند خودمان را درک کنیم. آن ها بر آنچه می دانیم در مورد اینکه اکنون چه کسی هستیم، در گذشته چه کسی بودیم و در آینده می توانیم باشیم تمرکز می کنند.

طرحواره های نقش: که شامل انتظارات ما از نحوه رفتار یک فرد در یک نقش اجتماعی خاص است. (وینی، ۲۰۱۹)

تاثیر طرحواره بر یادگیری و حافظه

طرحواره ها به ما کمک می کنند تا به نحو مؤثری با جهان تعامل داشته باشیم. آنها به ما کمک می کنند اطلاعات دریافتی را دسته بندی کنیم تا بتوانیم سریعتر یاد بگیریم و فکر کنیم. در نتیجه، اگر با اطلاعات جدیدی روبرو شویم که با طرحواره موجود مطابقت دارد، می توانیم آن را با حداقل تلاش شناختی به طور مؤثر درک و تفسیر کنیم. با این حال، طرحواره ها همچنین می توانند بر آنچه که به آن توجه می کنیم و نحوه تفسیر اطلاعات جدید تأثیر بگذارند. اطلاعات جدیدی که با یک طرحواره موجود مطابقت دارد، احتمالاً توجه افراد را به خود جلب می کند. در واقع، افراد گهگاه اطلاعات جدید را تغییر می دهند یا تحریف می کنند تا راحت تر در طرحواره های موجود آنها قرار گیرد. (وینی، ۲۰۱۹) آموزش به روش پیاژه موجب بهبود توانمندی شناختی کودکان در طی دوره های رشدی می گردد و این توانمندی شناختی به ساخت شناختی و تفکر مفهومی کودکان منجر شده و باعث انعطاف پذیری شناختی و دستیابی به روش های بهتر برای یادگیری ریاضی می شود. همان طور که آموزش فهم عدد به دانش آموزان موجب کاهش مشکلات ریاضی دانش آموزان شده و عملکرد دانش آموزان در فهم و عملیات ریاضی را بهبود بخشیده است (عباسپور؛ فرامرزی، ۱۴۰۱) روش حل مسئله مبتنی بر طرحواره به واسطه ایجاد و انعطاف در روش های تفکر برای حل مسئله می تواند برای دانش آموزان دارای اختلال یادگیری ویژه با آسیب ریاضی و همچنین سایر گروه ها مورد استفاده قرار گیرد. (نعمتی و دیگران، ۱۳۹۸) طرحواره ها در تأثیرگذاری بر نظریه های یادگیری و همچنین در روش های آموزش معلمان نقش اساسی داشته اند. (نیکرسون، ۲۰۲۳) طبق نظر پیاژه (۱۹۵۸)، جذب و تطبیق نیاز به یک یادگیرنده فعال دارد، نه یک یادگیرنده منفعل، زیرا مهارت های حل مسئله را نمی توان آموزش داد، باید آنها را کشف کرد (مکلد، ۲۰۲۳) طرحواره ها در عملکرد حافظه پنج کار انجام می دهند: (الف) طرحواره ها تعیین می کنند که چه اشیایی در حافظه کدگذاری می شوند. (ب) طرحواره ها به عنوان چارچوبی برای اطلاعات اپیزودیک عمل می کنند. (ج) اینکه اطلاعات مبتنی بر طرحواره با اطلاعات اپیزودیک ادغام شده است. (د) که طرحواره ها بازایی را تسهیل می کنند؛ و (ه) که طرحواره ها بر آنچه در هنگام یادآوری ابلاغ می شود تأثیر می گذارد. (بروور، ترینز، ۲۰۰۴).

تاثیر شاکله بر یادگیری

همان گونه که حکمای مسلمان عموماً طبیعت و عادت را منشأ ملکات می دانند، هم سرشت و طبیعت و غرایز در شکل گیری ملکات نقش دارد و هم عادت ناشی از تکرار و استمرار رفتار، بر این اساس شکل گیری اولیه ملکات براساس آگاهی و هشیاری فرد رخ نمی دهد درواقع ملکات طبیعی و سرشتی از حیطة اختیار و در نتیجه انتخاب آگاهانه فرد خارجند ملکات اکتسابی ناشی از عادات نیز می تواند بدون انتخاب آگاهانه فرد شکل بگیرد به ویژه در کودکی که هنوز آگاهی و اختیار بروز چندانی پیدا نکرده است. تلقین محیط و اثرپذیری از ضمیر درونی علی رغم هوشیار نبودن فرد به ملکات و ثبت رفتار شکل می دهد گفته می شود پدر و مادر می توانند در ایجاد ملکات طبیعی و سرشتی کودک نقش اساسی داشته باشند بسیاری از دستوالعمل ها در

اصلاح و تربیت خود (هر یک از پدر و مادر) و نیز در تعامل آن دو با هم نقش مؤثری در شکل‌گیری این ملکات در کودک دارد همچنین تعامل والدین با کودک و نیز مربیان و معلمان و جامعه در سال‌های اولیه زندگی نقش مؤثری در ایجاد ملکات اکتسابی ایفا می‌کند. از آنجایی که شاکله اولیه بر فرد تسلط دارد خیلی قدرتمند است و تغییر آن دشوار است راهبردهای تربیتی و آموزشی مهمی برای ایجاد شاکله سالم اولیه بدست می‌آید مثلاً اصل پیشگیری و اولویت آموزش و برنامه‌ریزی برای وی شکل‌دهی اولیه از اصول مهم تربیت بشمار می‌آید چون شاکله و شخصیت اولیه ادامه امر تربیت را تسهیل یا دشوار می‌کند. (سلمان ماهینی و قراملکی، ۱۳۹۳)

تأثیر طرحواره بر شخصیت و رفتار

فرآیند انطباق: پیازه معتقد بود که کودک در نتیجه دو تأثیر متفاوت رشد می‌کند: بلوغ و تعامل با محیط. کودک ساختارهای ذهنی (طرحواره) را ایجاد می‌کند که او را قادر می‌سازد مشکلات محیط را حل کند. سازگاری: فرآیندی است که کودک آنرا تغییر می‌دهد مدل‌های ذهنی آن از جهان برای تطابق بیشتر با وضعیت واقعی جهان. سازگاری توسط فرآیندهای جذب (حل تجربیات جدید با استفاده از طرحواره‌های موجود) و تطبیق (تغییر طرحواره‌های موجود به منظور حل تجربیات جدید) ایجاد می‌شود. اهمیت این دیدگاه در این است که کودک به‌عنوان یک شرکت‌کننده فعال در رشد خود دیده می‌شود تا دریافت‌کننده منفعل تأثیرات بیولوژیکی (بلوغ) یا تحریکات محیطی. زمانی که طرحواره‌های موجود ما بتوانند آنچه را که در اطراف خود می‌بینیم توضیح دهند، در حالت تعادل قرار می‌گیریم. با این حال، وقتی با موقعیت جدیدی مواجه می‌شویم که نمی‌توانیم آن را توضیح دهیم، باعث ایجاد عدم تعادل می‌شود، این یک احساس ناخوشایند است که سعی می‌کنیم از آن فرار کنیم، این انگیزه یادگیری را می‌دهد. (سیگلر، ۲۰۰۳) احساس فرد در مورد ناقص بودن، نامطلوب و حقیر بودن، در مهمترین جنبه‌های شخصیتش با اثرگذاری بر راهبردهای فراشناختی که او را در انتخاب کارآمدترین راهبردها در برخورد با هر تکلیف توانمند می‌سازد، موجب نقص در یادگیری و عملکرد تحصیلی شده، وی را در انتخاب راهبردهای مناسب، تضعیف می‌سازد. (کاظمی و مطهری، ۱۳۹۲) طبق نظر پیازه، سازماندهی مجدد به سطوح بالاتر تفکر به راحتی انجام نمی‌شود. کودک باید دیدگاه خود را نسبت به جهان "بازنگری" کند. یک مرحله مهم در این فرآیند، تجربه تعارض شناختی است؛ به عبارت دیگر، کودک متوجه می‌شود که دو دیدگاه متناقض در مورد یک موقعیت دارد و هر دو نمی‌توانند درست باشند. این مرحله به عنوان عدم تعادل نامیده می‌شود این بدان معناست که وقتی با اطلاعات جدید روبرو می‌شوید، با مراجعه به اطلاعاتی که قبلاً دارید (اطلاعاتی که قبلاً پردازش شده و آموخته‌اید) این اطلاعات را معنا می‌کنید و سعی می‌کنید اطلاعات جدید را با اطلاعاتی که قبلاً دارید جا دهید (سیگلر، ۲۰۰۳) طرحواره‌ها را می‌توان در طول زندگی فرد تغییر داد و بازسازی کرد. دو فرآیند برای انجام این کار، جذب و تطبیق است. (نیکرسون، ۲۰۲۳)

تأثیر شاکله بر شخصیت و رفتار

براساس آیات قرآن اعمال انسان برگرفته از خصوصیات و ویژگی‌های ثابت روانی اوست خصوصیات همان‌چنینی‌ها عقاید نگرش‌ها و انگیزش‌ها هیجان‌ها و صفات شخصیتی در هر فرد که در روح هر شخص شکل می‌گیرد ترکیب ویژه‌ای دارد که او را از دیگران متمایز می‌سازد و نیز مشخص می‌کند یک فرد چگونه به دیگران واکنش نشان خواهد داد به‌عبارتی شاکله فقط بودن انسان را تعیین نمی‌کند بلکه رفتار او را هم مشخص می‌کند بنابراین اعمال انسان که از طبیعت و سرشت انسان سرچشمه گرفته باشد و یا خواه نتیجه عادات و اخلاق او باشد هرگز بی‌بهره از تأثیر آن شاکله وجودی نبود و از آن رها و آزاد نیست و این از اختصاصات مفهوم شاکله نسبت به شخصیت است (محمدعلی نژاد عمران، شمخی، ۱۳۹۹) شاکله نه حقیقت انسان و نه مایملک انسان است بلکه بخشی از بودن هویت ذات و حقیقت اوست به‌عبارت‌دیگر شاکله بر حقیقت بر انسان حمل اشتقاقی نیست بلکه حمله ذو هو است. انسان بودن انسان به دست‌وپای داشتن نیست بلکه این جز داری‌های انسان‌اند اما شاکله جزئی از ذات و حقیقت انسان است و انسان بودن انسان به آن است شاکله برآیندی از حالت‌ها و کیفیت‌های طبیعی انسان است که به‌نحو وراثتی به او می‌رسد و هیئت‌هایی که از محیط بر انسان عارض می‌شود و هیئت‌هایی که به نحو اکتسابی کسب می‌کند

این برآیند یک امری است که چگونگی بودن انسان را شکل می‌دهد به‌همین دلیل شاکله است و این منافاتی ندارد که شاکله امری باشد مرکب و نه بسیط و مؤلفه‌های ژنتیکی محیطی و اکتسابی داشته باشد و ذاتی انسان هم باشد (ساجدی مهر، اکبر زاده، ۱۴۰۰). اگرچه انسان دارای اختیار مطلق نیست از این رو باید فعل انسان را هم به خدا و هم به انسان نسبت داد یعنی به دو نوع فاعلیت قائل شویم که البته در طول یکدیگر قرار دارند نه در عرض یکدیگر و قضای الهی نیز هرگز با اختیاری بودن فعل انسان منافاتی ندارد و نحوه تعلق اراده الهی به فعل انسان به این صورت است که فعل ما همواره با صفت اختیار باشد و در فعل زمان و مکان با شرایط خاص تحقق پیدا کند (رفیعی، حبیب‌نژاد، ۱۳۹۵)

یافته‌ها

	شاکله	طرحواره		
۱	تعریف	به فعالیت ذهنی کودک که حاصل تعامل‌های پیچیده او با محیط پیرامونش و عوامل و تجربه‌هایش می‌باشد طرح واره گفته می‌شود. کودک به وسیله طرحواره‌ها جهان را می‌فهمد طرحواره‌ها و باعث می‌شوند که اطلاعات به ذهن سپرده شوند و در مواقع مواجه شدن آن‌ها در همان چارچوب تفسیر شود	شاکله	به معنای خلق و خو و اخلاق است انسان هر صفت روحی که داشته باشد اعمالش طبق شاکله و موافق فعلیت روحش از او سر می‌زند شاکله به معنای خلق و خوبی که آدمی را مقید و محدود می‌کند که مطابق اخلاق رفتار کند و هم به معنای طریقت و مذهب، مثل و مانند و هیئت و فرم آمده است آیه کریمه شاکله را عمل مطابق با اخلاق آدمی
۲	رشد	وقتی که جسم رشد کند و کامل شود ذهن هم به تدریج به تکامل می‌رسد که این رشد محسوب می‌شود و انواع مختلفی دارد رشد جسمانی، رشد شخصیتی، رشد اجتماعی و رشد شناختی که رشد شناختی به شناخت فرد در طول زندگی‌اش گفته می‌شود	رشد	کلمه رشد به معنای رسیدن به واقع مطلب است پس به معنای هدایت است در واقع استعدادهایی که در فرد وجود دارد تبدیل به فعل بشود، رشد اتفاق افتاده
۳	انواع	طرحواره شیء درباره افراد، طرحواره‌های اجتماعی، طرحواره‌های رویداد، طرحواره‌های خود و طرحواره‌های نقش هستند	انواع	یافت نشد
۴	ساختار	خصوصیات سازمانی طرحواره‌ها هستند که عینی نیستند بلکه از روی رفتارهای خاص استنباط می‌شود ساختار بر اثر تجربه تغییر می‌کند و ساخت‌های ذهنی را تشکیل می‌دهند و ساخت شناختی را تشکیل می‌دهد که شالوده فعالیت‌های ذهنی فرد است	ساختار	شاکله نقش فاعلی دارد و متأثر از اعمال انسان است و حقیقتی است اکتسابی برای دسته‌ای از اعمال نیز نقش علی دارد
۵	کارکرد	فعالیت‌های ذهنی و درونی سازی و برون سازی می‌باشد که در واقع اصطلاحی است که با سازگاری؛ جذب و انطباق و سازمان می‌شود	کارکرد	بر اساس معناشناسی شاکله که به مفهوم شکل ناحیه و ملکه آمده است تاکید بر ارتباط با علم و تفکر دارد مهم‌ترین عامل اثرگذار بر رفتار هر شخص است و امری واسطه‌ای میان فرد و محیط می‌باشد
۶	تاثیر بر	طرحواره‌ها به ما کمک می‌کند تا با جهان تعامل	تاثیر بر	عادت و طبیعت، منشأ ملکات است و عادت

ناشی از تکرار و استمرار رفتار است و سپس به ملکه تبدیل میشود؛ اما در ملکات اولیه هشیاری فرد وجود ندارد، ملکات اکتسابی ناشی از عادت می‌تواند بدون انتخاب آگاهانه فرد هم شکل بگیرد تغییر شاکله اولیه دشوار، اما ممکن است	داشته باشیم و بتوانیم اطلاعات دریافتی را سریع‌تر یاد بگیریم و وقتی با اطلاعات جدید روبرو می‌شویم و مطابقت و تفسیر انجام دهیم همینطور باعث ایجاد تفکر و حل مسئله می‌شود	یادگیری	
اعمال انسان برگرفته از خصوصیات ثابت روانی اوست شاکله فقط بودن انسان نیست بلکه رفتار او را مشخص می‌کند و واکنش او نسبت به امور مختلف است شاکله هویت و حقیقت انسان است هیئتهایی که به نحو اکتسابی کسب می‌کند و مؤلفه‌های ژنتیکی محیطی و اکتسابی است، شاکله اکتسابی است و انسان با اندیشه‌ها و اعمال خود آن را می‌سازد و با تکرار آن به صورت عادت و ملکه درمی‌آید	فرایند با انطباق که کودک با ساختارهای ذهنی و طرحواره‌ها باعث می‌شود با محیط تعامل داشته باشد در فرایند سازگاری کودک آن را تغییر می‌دهد و مدل‌های ذهنی که برای اینکه با جهان تطابق بیشتری داشته باشد ایجاد می‌کند کودک شرکت‌کننده فعال در رشد خود است	تأثیر بر رفتار	۷

نتیجه گیری

در این پژوهش سعی شده تا طرحواره از نظر پیازه و شاکله از نظر علامه طباطبایی تطبیق داده شود و برای این موضوع کارکردها، ساختار، انواع تأثیر بر رفتار و اعمال تأثیر بر یادگیری مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفت. در طرحواره و شاکله هر دو در ضمیر ناخودآگاه فرد باقی می‌مانند و باعث نوع با تجربه‌های جدید را ایجاد میکنند. به نظر پیازه رشد ذهنی مانند رشد جسمانی به تدریج انجام می‌شود؛ اما رشد از منظر علامه طباطبایی به معنی هدایت است و به فعل در آمدن استعدادها بالقوه در فرد است. طرحواره به چند نوع تقسیم شده است، اجتماعی، طرحواره‌های خود، طرحواره رویداد، طرحواره افراد و... اما در شاکله انواعی یافت نشد. در باقی موارد هر دو شبیه هم هستند. ساختار طرحواره‌ها به این شکل است که فرد براساس ساختارهای ذهنی که در او ایجاد شده با تجربه‌ها مواجه میشود، شاکله نقش فاعلی دارد و متأثر از اعمال انسان است و درحقیقت شاکله اکتسابی است. در واقع ساختارهای ذهنی (طرحواره و یا شاکله) باعث ایجاد رفتارها و تعامل فرد با محیط میشوند در یادگیری باعث می‌شود اطلاعات را سریع‌تر یاد بگیرد و حل مسئله و تفکر را در فرد ایجاد میکند.

نتیجه‌ای که بدست می‌آید این که شاکله و طرحواره در موارد بسیار زیادی برهم منطبق هستند و در واقع این‌طور به نظر می‌رسد که انسان‌ها برای این که بخواهند رفتاری را نشان بدهند نیاز به یک پیش‌زمینه ذهنی دارند تا تجربیات جدید براساس آن ساخته‌های ذهنی قبلی ف تفسیر شده و رفتار را ایجاد کند. به نظر می‌رسد طرحواره‌ها یا شاکله ایجادش برای تربیت امری لازم و قطعی است چرا که کودک یا بزرگسال برای اینکه بخواهد رفتار و عملکرد مناسب داشته باشد یا بخواهد مطلبی را یاد بگیرد نیاز به یک پیش‌زمینه ذهنی خواهد داشت.

فهرست منابع

۱. احدی حسن، جمهری فرهاد؛ روانشناسی رشد نوجوانی، بزرگسالی (جوانی، میانسالی پیری)؛ ۱۳۸۹؛ قم، آینده درخشان
۲. افشاری علی، هاشمی زهره؛ اثربخشی طرح واره درمانی بر رفتارهای ایذایی دانش‌آموزان مبتلا به اختلال‌های یادگیری؛ ۱۳۹۷؛ مجله ناتوانی‌های یادگیری دوره ۷ شماره ۴
۳. اولسون متیو اچ، رامیز جولیو جی / مقدمه‌ای بر نظریه‌های یادگیری (۲۰۲۰)، ترجمه دکتر علی اکبر سیف، تهران، نشر دوران
۴. جوادی آملی عبدالله؛ تسنیم، ۱۳۹۳؛ قم اسرا
۵. حاجی علی لالانی عبدالله، عبدالملکی کریم، قاسم وند سامان، جلالوند مهدی، هندسه تعامل ادراکات و نفس در ساختار و عملکرد شاکله، ۱۳۹۱؛ دو فصلنامه علمی- پژوهشی، انسان پژوهی دینی، سال نهم، شماره ۲۸
۶. حسینی اعظم‌السادات؛ پیروفر سهیلا؛ طباطبایی پور سید کاظم؛ ۱۴۰۰؛ گستره‌ی معنایی شکل و شاکله؛ پژوهشی تطبیقی ریشه شناختی؛ فصلنامه کتاب قیم؛ شماره ۲۵
۷. حسینی اعظم‌السادات؛ پیروفر سهیلا؛ طباطبایی پور سید کاظم؛ ۱۳۹۹؛ سیر مفهوم ذهن و علم در ریشه شاکله و کارکرد آن در رفتار؛ مقاله پژوهشی؛ دو فصلنامه علمی؛ پژوهش‌نامه تفسیر و زبان قرآن؛ شماره ۱۷
۸. ساجدی مهر، فهیمه؛ اکبر زاده، حوران؛ تحلیل چپستی و مفهوم قرآنی شاکله در پرتو و نسبت آن با انسان و افعال او؛ ۱۴۰۰؛ مقاله علمی پژوهشی مشکوه سال چهارم شماره ۱۵۲
۹. سلمان ماهینی سکینه، قراملکی احد فرامرز، دلالت‌های تربیتی مفهوم قرآنی شاکله بر اساس رهیافت علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، ۱۳۹۳، فصلنامه پژوهشی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام؛ سال سوم
۱۰. سمنون مرتضی، شاکله نظریه محوری اسلام در خصوص شخصیت، ۱۳۹۶، فصلنامه فلسفه و کلام دانشگاه شهید بهشتی
۱۱. سیف علی اکبر؛ روانشناسی پرورشی نوین (روانشناسی یادگیری و آموزش)؛ ۱۳۹۳؛ ویرایش هفتم نشر دوران
۱۲. سیف علی اکبر؛ روانشناسی تربیتی (رشته علوم تربیتی- روانشناسی)؛ ۱۳۹۱؛ تهران؛ دانشگاه پیام نور
۱۳. شاطری گودرز، زنگنه آفرین؛ ۱۴۰۲؛ بررسی تطبیقی مراتب عقل نظری از دیدگاه ابن‌سینا و نظریه‌ی رشد شناختی ژان پیاژه؛ دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز؛ فصلنامه علمی کاوش‌های عقلی
۱۴. شمشادی آریتا، یادگیری زبان دوم و نظریه طرحواره‌های ذهنی، ۱۳۸۰، دانشگاه شاهد
۱۵. عباسپور آرش؛ فرامرزی سالار؛ تأثیر مداخلات آموزشی مبتنی بر رویکرد شناختی پیازه بر عملکرد ریاضی دانش‌آموزان با اختلال یادگیری خاص؛ ۱۴۰۱؛ مجله تازه‌های علوم شناختی؛ دوره ۲۴ شماره ۱
۱۶. علم الهدی جمیله؛ قاسم زاده عاتکه؛ دارابی هاجر؛ مفهوم‌شناسی استعداد به‌مثابه یکی از عوامل رشد در قرآن از منظر علامه طباطبایی و صدرالمتألهین؛ ۱۳۹۸؛ آموزه‌های قرآنی دانشگاه علوم اسلامی رضوی دوره شانزدهم شماره ۳۰؛ مقاله علمی پژوهشی
۱۷. رفیعی حسین، حبیب‌نژاد خدیجه، شاکله و رابطه آن با اختیار از منظر علامه طباطبایی، ۱۳۹۵
۱۸. طباطبایی سید محمدحسین؛ تفسیر المیزان؛ ۱۳۹۰؛ ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی؛ ج ۲؛ دفتر انتشارات اسلامی وابسته به مؤسسه مدرسین حوزه علمیه قم
۱۹. طباطبایی سید محمدحسین، تفسیر المیزان، ۱۳۹۰؛ ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی؛ ج ۱۳، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به مؤسسه مدرسین حوزه علمیه قم
۲۰. کاظمی حمید، مطهری سارا؛ رابطه طرحواره‌های ناسازگار اولیه و حالات فراشناختی در دانش‌آموزان دختر و پسر؛ ۱۳۹۲؛ مجله علمی- پژوهشی پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری؛ سال ۳ شماره اول
۲۱. کریم‌پور علی اکبر، کازرونی شاهمیری هادی، بازشناختی و ایجاد طرحواره‌های ذهنی در جریان یادگیری، ۱۳۹۹، پنجمین کنفرانس ملی رویکردهای نوین در آموزش و پرورش
۲۲. گویا زهرا، عبدالله حسام، طرحواره‌های ذهنی توجیه‌گر بدفهمی‌های ریاضی دانش‌آموزان، ۱۳۸۶، فصلنامه روانشناسی کاربردی
۲۳. لطف آبادی حسین؛ روانشناسی رشد ۲ نوجوانی جوانی بزرگسالی، تهران ۱۳۹۸؛ سمت

۲۴. محمدعلی نژاد عمران، روح‌الله؛ شمخی، مینا؛ مقایسه تحلیلی شخصیت از دیدگاه روان‌شناسی با مفهوم شاکله در قرآن؛ ۱۳۹۹؛ فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی دانشگاه علامه طباطبایی سال یازدهم شماره ۴۳
۲۵. مشهدی فراهانی ملکه، عرب بیگی علیرضا، روان‌شناسی تربیتی، ۱۳۹۶، تهران و انیا
۲۶. میردهقان مهین ناز، حسینی تشنیزی فریبا؛ ۱۳۹۵؛ فرایندهای فکری کودکان و نوجوانان در درک طرحواره‌های تصویری جملات فارسی براساس نظریه ژان پیاژه؛ فصلنامه پازند سال ۱۲ شماره ۴۶-۴۷
۲۷. نعمتی شهروز، تقی پور کیومرث، علیزاده مارالانی فاطمه؛ کاربرد آموزش حل مسئله کلامی مبتنی بر طرحواره در اختلال یادگیری ویژه با آسیب ریاضی؛ مطالعه مروری نظامند؛ ۱۳۹۸؛ فصلنامه روان‌شناسی افراد استثنایی؛ دانشگاه علامه طباطبائی؛ سال نهم، شماره ۳۵
۲۸. وادزورث. باری جی، روانشناسی رشد تحول شناختی و عاطفی از دیدگاه پیاژه، مترجمان: سید امیر امین یزدی، جواد صالحی فدردی، ۱۳۷۸، دانشگاه فردوسی مشهد
۲۹. هاشمی زاده نهی نرگس، جاجرمی محمود، مهدیان حسین؛ اثربخشی طرحواره درمانی گروهی بر تغل و رزی تحصیلی و خودتنظیمی؛ ۱۳۹۹؛ پژوهش‌های روانشناسی بالینی و مشاوره، سال ۱۰ شماره ۱؛ دانشگاه فردوسی مشهد
30. Brewer R. Treyns J.; Role of schemata in memory for places; 1981; *Congentive psychology*; volume 13; issue
31. Boaler J., Dieckmann J, LaMar T., Leshin M., Selbach-Allen M. and Pérez-Núñez G. The Transformative Impact of a Mathematical Mindset Experience Taught at Scale; 2021; *Frontiers in Education*
32. Nickerson.ch, Schema in Psychology: Definition, Theory, and Examples, 2023
33. Mcleod S.; Jean Piaget and his theory & stages of cognitive development; 2023; *Simply Psychology*
34. Vinney C.; Wath is a schema in psychology Definition and example; 2019; *Science, Tech, Math, Social Sciences*

Comparative study of mental schemas from Piaget's and Shakle's point of view from Allameh Tabatabai's point of view and presenting practical strategies

Parvin Hosseini Asl¹, Mozhgan Mohammadi Naini²

¹ PhD student of philosophy of education, Arak Islamic Azad University, Arak, Iran ² Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Arak Islamic Azad University, Arak, Iran

---

Abstract

In this research, an attempt has been made to match the schema from Piaget's point of view, and the schema from Allameh Tabatabai's point of view. The research method is Brody's comparative method. It turns out that humans need a mental background in order to show a behavior so that new experiences are interpreted based on those previous mental constructions and create the behavior.

Keywords: schema, shape, education
